

UHARTE (IRUÑEA):
EUSKALKIAK ETA KOMUNUKABIDEA

2004-VI-16

EUSKALKIEN TRATAERA IKUS-ENTZUNEZKO HEDABIDEETAN

*Esti Arzuaga,
Proyeccion taldea*

Arraro samar egiten da www.euskaraz.tvren esperientziaren berri ematea egoera eta Jardunaldi hauetan. Izan ere, «euskalkien trataera ikus-entzunezko medioetan» izanik jardunaldien gaia, eta kontutan hartuta www.euskaraz.tvk euskara batua oinarritzat hartzen duela, lehen begirada batean behintzat Jardunaldi hauetan eztabaidarako aukera gutxi ematen duela pentsa liteke. Are gehiago, ofizialki lau hilabete eskas dituela kontuan hartuta, historia eta garpen aldetik aztertzeo «iragan» gutxi duela ere argi baitago.

Baina, bestalde, www.euskaraz.tvren ezaugarri horiek beraiek hausnarke-tarako aukera sorrarazi dezaketela uste dut, eta hori espero gainera. Etorkizunari begira ikus-entzunezko euskarri berrietan euskalkiek bete beharreko lekua aztertzeo bidexka bat ireki dezakeela, uste dut. Jarraian aipatuko diren egoera eta ezaugarriek euskalkien trataeraren azterketan beste bide berri bat ireki dezaketela, edo behintzat euskarri berriak ere hor badaudela gogoratu dezaketela, uste dut: euskalkiek Interneteko hedabideetan ere beren txokoa izan beharko luketela, alegia.

Izan ere, gurea ikus-entzunezko hedabide digitala den eienean, eta daukan emisio ezaugarriak direla eta, euskararen (eta euskalkien) aldetik aztertu beharreko beste bide bat ere bada.

Lehenengo eta behin www.euskaraz.tvren berri ematea da beharbada ego-kiena: zer den eta zer egiten duen azaltzea.

www.euskaraz.tv Internet bidez emititzen duen ikus-entzunezko komuni-kabide digitala da; labur esanda, Internet bidez soilik emititzen duen euska-razko telebista.

Proyección taldearen baitan kokatzen da www.euskaraz.tv; enpresa honen ikus-entzunezko arloan. Atal hau 4 kidek osatzen dute eta, beste gauza batzuen artean, 2 ikus-entzunezko hedabide digital ekoizten dituzte: soilik internet bi-dez emititzen duten www.proyeccion.tv eta www.euskaraz.tv

Hausnaketa honi ekiteko orain arte aipatutako bi ezaugarri nabarmenduko nituzke: Internet bidez emititzen dela (soilik Internet bidez) eta telebista bat dela (Bilbon kokatzen den telebista).

Zertan datza «Internet bidezko telebista» kontzeptua?

Behin atariaren orri nagusira sartzean 6 kanalekin egiten dugu topo eta kanal horietako bakoitzak arlo bat lantzen du. Beraz, kanal bakoitzak arlo hori lantzen duten bideoak biltzen ditu: Albisteak, Hitzaldiak, Expo-Art, Turismoa, Zabalik eta Kongresuena.

Horrela, erabiltzailea bertara sartu eta dohainik bideo hauek euskaraz ikusi eta entzun ditzake, osorik.

Eta, osotasun hau berau da beharbada ezaugarri bereziena eta euskara aldetik ere bereiztasuna ekartzen diona.

Izan ere, ekitaldi informatiboa osorik grabatu, bideoa egin eta osorik eskegitzen dugu kanal horietan, igorleak berak eskaini edo igorri duen modu berean eta igorlearen beraren eskutik gainera.

Beraz, kasu honetan, igorle horren eta azken finean protagonista horren euskara (euskalkia) da bideo horretan ageri dena. Guk bideo horren ganean egiten dugun trataera bakarra berau laburtzea da (geroago e-mail bidez laburpen hori hartzaileei igortzeko); eta, laburpen horretan dago guk euskara aldetik egiten dugun aukeraketa bakarra, erabaki bakarra. Oraingoan hartutako erabakia euskara batuaren aldekoa izan da, laburpen hori euskara batuan egitea, alegia. Eta, zentzu honetan komunikabidearen ezaugarri hauek hori egitera bultzatzen dutela uste dugu.

Hiru ideia nagusiren inguruan laburtuko nuke nik erabaki horren egokitasuna.

1. HEDADURA

Euskaltzaindiaren adierazpena oinarritzat hartuta, eta, hedadura kontuak hizpide, *www.euskaraz.tv* zein motatako hedabidea den aztertzearekin hasi gaituzke.

Komunikabide mota zehazteko hedadura oinarritzat hartuz, *www.euskaraz.tv* tokian tokiko telebista al da?

Bere hedadura edo jardun esparrua Internet izanik, esparru hori zabala dela kontsideratu daiteke; baina, bestalde, lantzen dituen edukiak nahiko eskualdekoak direla ere argi dago: Bilbo inguruan gertatzen direnak.

Egia da eduki kontuan Euskal Herri mailako edukiak lantzeraz jotzen dugula, nahiz eta emititzen denaren erdia baino gehiago Bilbora mugatu; baina,

Bilbo inguruan kokatu arren, oihartzuna Euskal Herri mailakoa izaten da kasu gehienetan.

Adib.: Bizkaiko Foru Aldundiko hainbat prentsurrekoren gaineko interesa printzipioz Bizkaia ingurura mugatzen den arren, politika mailan eduki gehienak Euskal Herri mailako interesa dutela, esan liteke.

Beraz, Internet bezalako euskarri batean tokikotasunak ezaugarri bereziak dituela argi dago.

2. INTERNET EMISIORAKO EUSKARRI BAKARRA DA

Ikus-entzunezko beste atariekiko edo komunikabide batzuekiko ezberdintasun bat ere badu honek: kasu hauetako askotan Interneteko emanaldia osagarria izaten da, euskarri nagusiago baten osagarria.

Gure kasuan Internet euskarri nagusia eta bakarra da; eta egitura aldetik ere *www.euskaraz.tv-k* telebista izaera mantendu nahi du, kanaletako banaketa eginez.

Beraz, Internet euskarri nagusia izanik bere hartzaille potentzialak Bilbo inguruneaz gain Euskal Herri mailako euskarazko hartzailleak izan litezke.

3. IGORLEAREN ESKUTIK JASOTZEA INFORMAZIOA

Lehen esan bezala, edukiak osorik eta hartzaillearen eskutik jasotzen ditugu; beraz, hartzailleak izortzen dituen modu berean: euskara batuan bada, batuan eta euskalkiren batean bada euskalkiren batean.

Guk horren aurrean egiten dugun «lanketa» bakarra laburpen bat da, gero e-postaz bidaliko dena; eta, zentzu honetan, eta aurretik aipatutako beste bi ezaugarriei begira, ahalik eta zabalaren eta orokorren izateko batua komenigarriagotzat jotzen dugu, laburpen horiek ahalik eta bateratuen izateko.

Beraz, hau guztiau kontuan hartuz, batua aukeratu dugu gure lanketarako: igorleak bere euskalkian igorri dezake albistea edo ekitaldi informatiboa; eta, biak batera erabiltzen diren arren, ez dira elkarrekin nahasten, eta bai bataren eta bai bestearen izaera mantendu egiten dira, atalez atal bereiztuta gelditzen direla kontsideratuz.

Horrela, igorlearen nortasuna mantendu egiten da (hori baita azken batean gure ezaugarri bereizgarrienetako bat); baina baita informazioa zabaltzeko guk egokitzen jotzen dugun bateratasuna, laburpenetako euskara batuaren bidez lortzen dena.

Eta, honen adibide argia hitzaldien kanalean aurki daitekeen Julen Gabiriaren hitzaldia izan daiteke; berak bere euskalkia erabili arren, guk bateratasun eta Internetek ematen duen zabalera hori mantentzeko euskara batuan idatzi genuen hitzaldi horren laburpena.

Beraz, Internet bidez emititzeak eta igorlearen eskutik bertatik informazioa zuzenean jasotzeak euskararen erabilera aztertzeke aukera berri bat plazara dezake. Nortasuna mantenduz Internetek eskaintzen duen bateratasuna lortzea izan da guk horren aurrean hartutako erabakia.

EUSKALKIAK ETA HERRI KOMUNIKABIDEAK

*Iñaki Mundiñano Larraza,
Guaixe, **Bierrik** Elkartea*

Euskalkiek Nafarroako herri komunikabideetan duten tratamendua aztertzeko Jardunaldien barnean aipagai dugu Sakanako *Bierrik* Elkartek bere menpe dituen komunikabideetan euskalkiek duten tokia. Euskalkien eta herri komunikabideen gaiari zuzen-zuzenean heldu aurretik, garrantzitsua izanen da *Bierrik* Elkartea zer den azaltzea eta Sakanak dituen berezitasunak agerian uztea:

BIERRIK ELKARTEA

Bierrik Elkartea 1994. urtean sortu zen. Hasierako helburua Sakanako euskarazko komunikabideak indartzea izan zen eta, hori da, nagusiki, mantentzen duen helburua. Sortu zen urtean berean hasi zen argitaratzen *Guaixe* hilabetekaria.

Guaixe hilabetekaria garaiko herri komunikabideen eredura sortu zen: bailarako berriak eman, erreportaiak, elkarrizketak... Eredua izan ziren sorrera garaian indartsu argitaratzen ziren herri aldizkariak: *ttipi-ttapa*, *Arrasate Press*, *Eta kitto!*...

Gerora, 1998an *Beleixe* irratia sortu zuen elkarteak eta ia garai berean *Oixe* astekaria. Guztiek betetzen dute ezaugarri bera: sakandarrendako informazio iturri izatea euskaraz eta irakurzaletasuna bultzatzea. Idatziaren esparrua osatuz diseinu zerbitzua sortu da eta bertan udal buletinak, festetako programak, aldizkariak, ikas agendak... sortu eta maketatu dira.

* * *

2003a bitarte komunikabideen egoera:

- **Guaixe** hilabetekaria (1994-2003): 40 orrialdeko aldizkaria. 3.600 ale hilero. Harpidedunen etxeetan banaturik.
- **Oixe** astekaria (2000-2003): 8 orrialdeko argitalpena. Egunkari formatua. 2.500 ale astean. Dendetan uzten zen, ez zen etxeetan banatzen.
- **Beleixe** Irratia: eguneroko saioa goizez. Herri hizkera eta batua tartekaturik.

* * *

Bestealde, hainbat libururen eta materialen bultzatzaile eta laguntzaile izan da elkarteak:

- Liburuak:
 - Jose Maria Satrustegiren *Sakanerri Barrena* (1999).
 - Jose Miguel Bidadorren *Sakanako Euskal Idazleen Antologia I* (2000).
 - Jose Luis Erdoziaren *Sakana erdialdeko jostagarri eta esaerak* (2003).
 - Maria Floresen *Basogintza Sakanan* (2003).
- Diskoak:
 - *Sakanan egina* (1999).
- Jokoak:
 - *Sakanako Tribiala*.
- Sakanako ahozko tradizioa aztertzeko beka:
 - Sakanako ikastetxeetan lantzeko unitate didaktikoa (hizkerak, topnimia, ohiturak, literatura...).
 - Euskara maila hobetzeko ikastaroak.
 - ...

Komunikabideez gain, euskal txokoak ere sortu ditu elkarteak: Etxarri-Aranatzen bat eta Altsasun bestea. Bertan kultur ekitaldi ugari egin da azken urte hauetan.

Proiektua bultzatzen duten 400 bazkide inguru ditu elkarteak eta aipatu-takoen kuotekin, publizitatearekin eta erakundeek emandako diru-laguntzei esker egiten du aurrera *Bierrik* elkartearen proiektuak.

Aurten egindako berrikuntzen artean, nabarmenena, *Guaixe* hilabetekaria astekari bihurtzea izan da.

ZER DA SAKANA?

Sakana Nafarroa ipar-mendebaldean kokatua da. Esanak esan, Sakana ez da haran bat, hiru haran biltzen dituen mendiarte baizik (*Aralar* eta *Andia-Urbsa* mendiak, alegia): *Burunda*, *Aranatz* eta *Arakil*.

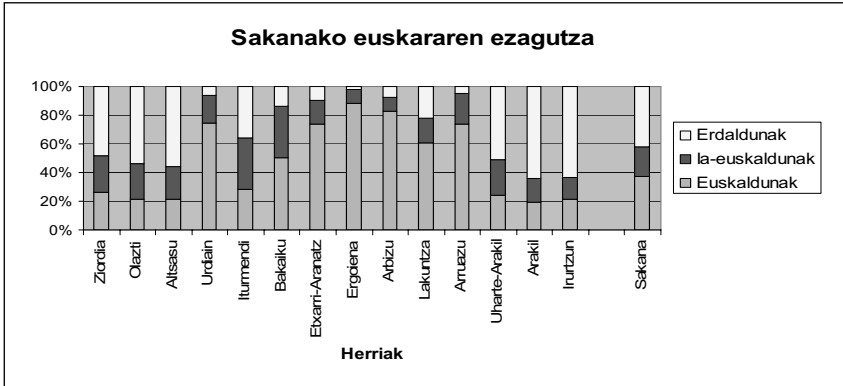
Hauexek dira Sakanako datu orokorrak:

- Herri asko biltzen ditu: 30 herri.
- 35 kilometro luze da.
- Herrien artean desberdintasun handiak daude. Esate baterako, Arruazuk 99 biztanle ditu eta Altsasuk 6.965.
- Zenbait herritan euskara bizi-bizirik *dago* (hiru herri, Arbizu, Etxarri-Aranatz eta Urdiain, UEMAKo kide dira), beste batzuetan helduenek baino ez dute ezagutzen eta beste-etan bertako euskara galdua da. Esandakoaren adibide, Altsasun 5 inguru izanzen dira bizirik gelditzen diren euskaldunak eta Olaztin joan zen urtean hil zen bertako azken euskalduna.

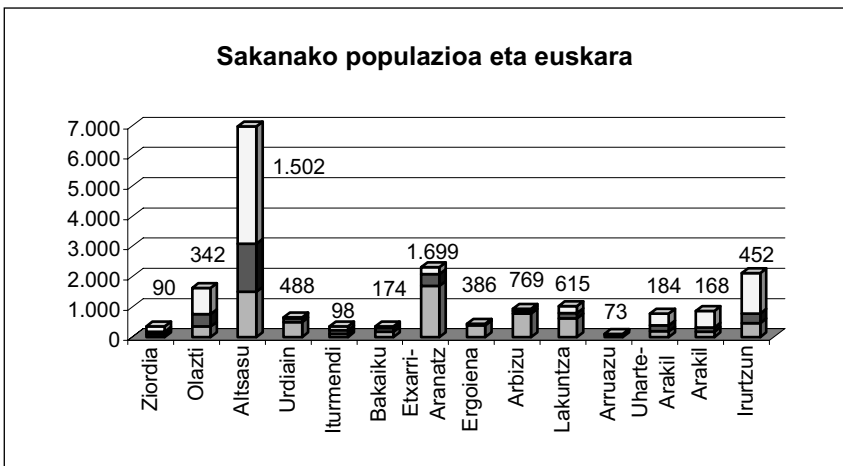

Euskaldunak: % 37.40
la-Euskadunak: % 20.30
Erdaldunak: % 42.30

Ondorengo grafikoek lagunduko digute Sakanako egoera hobeki ulertzen:

Herri euskaldunenak erdialdeko herriak dira gehienak, bertan euskarak osasuntsu edo segitzen du: Urdiain, Etxarri-Aranatz, Lizarragabengoa, Ergoiena (Lizarraga, Unanu eta Dorrao), Arbizu, Lakuntza eta Arruazu. Ondorengo grafikoa ikusiz gero, ordea, irauli egiten zaizkigu, nolabait, goiko datuak: herri erdaldunenak dira populatuena eta hauetan txikia da euskaldunen proportzioa (% 22 Altsasun, % 20 inguru Arakilen eta Irurtzunen). Zutabeen gainean ageri diren zenbakiak herrietako euskaldunen kopuruak dira.

SAKANAKO EUSKALKIAK

Bertako euskalkiei erreparatzen badiegu, kontraste handiko eskualdea dugu Sakana. Luis Lucien Bonapartek berak ere lanak izan zituen bertako euskalkiak mapan behar zen bezala adierazteko. Sakanako euskalkiek mendebaldeko hizkeren eta nafarreraren arteko zubi lana egiten dute eta hori dela eta, aberastasun handia eta aldaketa ugari biltzen dute bertako hizkerak. Aberastasun honen erakusle dugu ondorengo isoglosa. Bitxikeria hutsa bada ere, argi eta garbi adierazten du Sakanako euskalkien auzia:

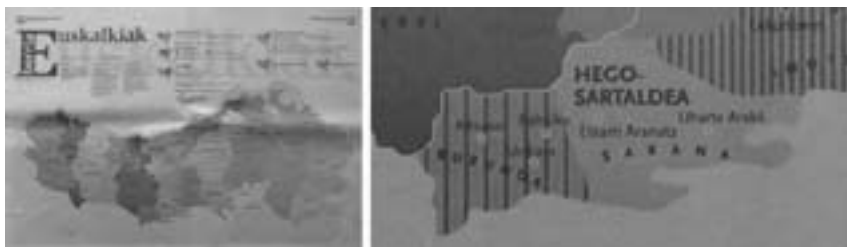

Bonapartek 1863an egin zuen euskalkien maparen arabera honela sailkatu zituen Sakanako hizkerak:

- Gipuzkera (Burunda eta Etxarri-Aranatzeko hizkerak).
- Iparraldeko goi nafarrera (Arbizutik ekialdera).
- Hegoaldeko goi nafarrera (Ihabarretik ekialdera).

Koldo Zuazok egin duen euskalkien sailkapen berrian tarteko hizkeratako hartu ditu Burundako hizkerak eta beste gainerakoak nafarreratakoak hartu ditu. Zuazoren esanetan Burundako hizkerak mendebaldekoaren, erdialdekoaren eta nafarreraren tarteko hizkerak dira eta Sakanako beste gainerakoak hizkera nafarrean sailkatzen ditu, hego-sartaldeko azpieuskalkian (*).

Sailkapenak saikapen, herri batetik bestera hizkera aldatu egiten da, eta ez gutxi gero (aditz sistema ezberdinak, ekialde eta mendebaldeko ezaugarriak...). Nabaria da hizkeren arteko batasun falta eta honek, zorionez, hizkuntza aberastasun izugarri handia ematen digu baina era berean, zoritxarrez, homogeneotasunik ezak ahuldu egiten du herri hizkeren indarra.

Sakanako hizkerak sailkatzen zailak izanagatik, orain gutxi arte gehiegi ikertu ez diren hizkerak izan dira. Bonapartek zenbait testu itzularazi zuen zenbait hizkeratara, Damaso Intzak Burundako aditzak landu zituen; Arturo Campionek Orreaga balada itzularazi zuen; Lurdes Oñederrak Burundako despaltalizazioa aztertu zuen...; baina urteak behar izan dira bertako hizkerak behar den bezala aztertzen hasteko. Koldo Zuazok Burundako hizkera deskribatu zuen 1995ean, azken honek euskalkien sailkapen berria egiteko ikerketak egin ditu; Iñaki Caminok Goñerriko hizkerak lantzerakoan Sakanakoak kontuan hartu ditu; Jose Luis Erdoziak tesia egin du Sakana erdialdeko hizkeren sailkapena finkatzeko, bertako kantu eta jolasak biltzen dituen liburua argitaratu du, Sakanako lexikoa biltzen duen hiztegia argitaratu berri du... Azken hamar urteetan hasi dira ikerketa lanak.

Sakanan orain arte izan den hizkuntza egoera 3 puntutan labur daiteke:

- a) Orain arte bertako hizkerak idazteko / lantzeko joerarik ez da izan. Bertako hizkerak ez dute tradizio idatzirik.
- b) Euskararen galera historikoari dagokionez, Sakana gunen erdaldunen arteko irla da. Araba aldeko hizkerak, Iruñea alderakoak eta Lizarraldekoak desagertuak dira eta iparraldekoak urrutitu daude. Aralar eta Andia-Urba mendiek mugatzen dute Sakana.
- c) Kulturalki Gipuzkoarekin izan dira hartu emanak (ikastolak...)

(*) Koldo Zuazo, «Euskalkiak gaur», *Berria* 2004-07-11, «Igandea» gehigarria.

GUAIXE ETA HIZKUNTZA ESTILOAK

1994. urtean *Guaixe* hilabetekaria sortu zenean hasiera-hasieratik hartu zen bertako euskalkiak erabiltzeko erabakia. Asmoa bai, baina nola jakin ez, ordea. Irizpiderik ez zen finkatu eta hausnarketarik ere ez zen egin. Herrietako kronikak idazten zituzten kolaboratzaileek ahal izan zuten bezala, borondaterik onenarekin, egin zuten beren lana baina gehienak oso kaskarrak izan ziren.

Egoera honi aurre egiteko sortu zen *Euskalki Batzordea*. Batzorde honean herri hizkerak idazteko irizpideak adostu ziren eta euskara estandarrean txertatu beharreko Sakanako euskalkien formak aztertu zituen.

Euskalki Batzordeak adosturiko irizpideak:

- a) Hizkera bizirik dagoen herrietan bertako hizkeran (Arruazu, Lakuntza, Arbizu, Ergoiena, Lizarragabengoa, Etxarri-Aranatz eta Urdiain) – Aldizkariaren % 5-10 inguru. Beste gainerako herrietan Sakanako hizkuntza ezaugarriak txertatzeko planteamentua.
- b) Beste atalak: elkarrizketak, erreportaiak... euskara batuan, Sakanako hizkuntza ezaugarriak kontuan harturik. Sakanako euskara batua dei dezakeguna, euskara batua euskalkietako formez aberasturik.

Herri hizkerak idazteko ereduak ondorengo helburua bete behar zuen: «batetik, herri hizkerak ahalik eta fidelen islatu behar ditu eta bestetik, euskara batuaren idazkera arauetara ahalik eta gehien gerturatuko da».

Hizkeren aldeko apostua egiteko 4 arrazoi agertu ziren:

1. Gertutasuna.
2. Identifikazioa.
3. Hizkeraren beraren prestigioa.
4. Estandarrerako zubi izaera (euskaraz irakurtzeko ohiturarik ez).

Aldizkarian herri hizkerak herrietako albisteetan baino ez dira erabiltzen eta aldizkari gehiena euskara batuan idazten da. Hizkeradun herritarren aurreneko joera euren herriko berriak irakurtzea izan ohi da eta bigarren pausoa beste guztia begiratzea. Sakanako hizkerak orain arte ez dute prestigiorik izan eta herritarrak lotsatu egin izan dira beren hizkera erabiltzerakoan. Herri hizkerak idatzirik eta txukun ikusirik, hizkerak prestigioa berreskuratuko du.

Askotan etxeko euskararen erabiltzen diren formak ez dira euskara batuarekin identifikatzen eta ondorioz, normalean erabiltzen ez dena bihurtzen da forma batua. Esate baterako, herrian *ongi* erabiltzen duenak batura salto egitean *ondo* aukeratzen du. Hitzunak bere hizkerarekiko kontzientzia falta du eta arrotzago zaiona hartu ohi du euskara batuatako. Ezinbestekoa zaigu herrietako formak jaso eta zabaltzea, hiztunak inguruan duen aberastasuna ezagut eta erabil dezan.

Goiago aipatu dira Sakanako hizkeren berezitasunak eta egoera. Irakurtzeko ohiturarik ez duen euskaldunarendako zubi-lan bihurtu da aldizkaria; askotan aldizkaria da euskaraz irakurtzen den gauza bakarra. Aldizkariak herri hizkerak landuz eta Sakanako hizkeren berezitasunak txertatuz hizkeradunak salto egin ahal izanen du euskara batura eta irakurzaletasunera.

Euskalki Batzordean herri hizkerak idazteko irizpideak finkatu ziren. Gauri hartan, 1995. urte inguruan, Aretxabaletan eta Eibarren adostutako irizpideen oso antzekoak adostu ziren. Hona hemen *Erabilitako Grafia, Euskalkiak idazteko aholkuak, alegia*:

Erabilitako Grafia

Lan hau aurrera eraman ahal izateko izan dugun lehendabiziko arazoa herri hizkerak idatzian nola agertu izan da. *Guaixeko* Euskalki Batzordean eztabaidatutakoa eta onartutakoa da hemen dakarkiguna. Proposatutako sistemak herri hizkerak ahalik eta fidelen islatu behar zituen batetik, eta bestetik, euskara batuaren idazkera arauetara ahalik eta gehien gerturatu nahi genuen. Hauxe da, besterik ezean, adostutakoa:

Euskalkiak idazteko aholkuak:

Alfabetoan «Y»: Euskaltzaindiak «dd» proposatzen badu ere, herritarren artean ezaguna den forma erabiliko dugu. Adib.: *mendiye, biyer...*

«H»-a dela eta: idazterakoan erabiltzea aholkatzen da. Hala ere, alboko hizkietan aldaketa fonetikoren bat sortzen denean h-rik gabe idatziko dira hitzak. Adib.: *biyer* «bihar», *nei* «nahi», ...

«EZ» partikula: aditzetik bereizirik idatziko da batuan bezala. adib.:

eztakau ez dakau.
enengon..... ez nengon.

Erakusleak eta «BAT»: hitzetik bereizirik idaztea aholkatzen da. Hala egitekotan, hitzak erakusleekin lotzerakoan sortzen diren aldaketa fonetikoak ez dira adieraziko. Adib.:

Momentubontan..... momentu hontan.
Etxioi..... etxe hoi.
Zuluat..... zulo bat.

Bustidura: LL, Ñ eta TT hizkiekin adieraziko da bustidura. Hauen aurretik «i» jartzea ere aholkatzen da. Beraz, *ill*, *iñ* eta *itt* idatziko ditugu:

<u>I</u> tturri	<u>p</u> illota	<u>iñ</u> ezture
a <u>i</u> ttune	a <u>i</u> llatu	ezpe <u>iñ</u> e

.../...

«**BEHAR**» + **adizkia**: bereizirik idaztea aholkatzen da baina loturik idazteko aukera ere badago. Adib.:

ein biet..... ein ber det.
ekar biala ekar ber dala.

Geroaldia + **adizkia**: Sakanan bi aukera daude geroaldia egiteko: *-en* eta *-ko*. Lehenengoa idazteko orduan ez dago arazorik (*eiñen det, yonen ga...*) eta bigarrena idazterakoan bereizirik egitea proposatzen da. Adib.:

ekarkuet..... ekarko det.
einkuet..... einko det.

Bokal luzeak: bakarra idaztea proposatzen da. Hala ere, bokal luzeek bi forma desberdin bereizten dituztenean erabiltzea gomendatzen da. Adib.:

ziñen (zu)..... ziñeen (zuek).
eman..... emaan (emanen).
eskolan (non)..... eskolaan (noren).
borda (zer) bordaa (nora).

GABE (*bage* forma zaharretik eratorria, *be* bezalaxe) **nola idatzi**: normalean bereizirik idatziko da:

etor be «etorri gabe».
bota be «bota gabe».

Hala ere, partitiboarekin (*-rik*) loturik idaztea gomendatzen da (*ogipe* «ogirik gabe», *diruipe* «dirurik gabe»...).

Be «gabe» eta *be* «bere» desberdintzeko bigarrena bokal bikoitzez idatziko da (*bee* «bere»). Adib.:

ezere ein be gaude «ezer egin gabe gaude».
bee kontu autzi diau «bere kontu utzi dugu».

ERE nola idatzi: «ere» idazteko de eta ee erabiliko dira.

ETA nola idatzi: hitz egiterakoan ETA-k dituen hiru aldaeretatik (eta, ta, da) «ETA» eta «TA» gomendatzen dira (*).

(*) Maiz, Eneka & Mundiñano, Iñaki, 1998, *Etxarrietatik Sakanerara*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.

Ondorengo komikiak azaltzen du hasierako asmoa:

Maiz, Eneka & Mundiñano, Iñaki, 1998, *Etxarrietatik Sakanerara*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.

* * *

Helburua hizkeradunak bere hizkeraz kontzientzia hartzea da, bere hizkera ezagutzeta eta batuan erabili ahal izatea. Zubia eraiki behar da hizkeren eta euskara batuaren artean. Ez dago halako alderik, bertako formak euskara batuan txertatuz gero, baina arazo nagusia ohitura falta da: euskaraz irakurtzeko ohitura falta batetik, eta erdialdeko estandarra ez den euskara batua irakurtzeko ohitura falta bestetik. Hau da, hiztunen euren hizkerarekiko kontzientzia falta.

Arazoak ez dira falta izan hizkeraren aldeko hautua egin eta gero:

Kexak: egia esan, hasierako testuen maila ikusirik, ez da bat ere harritzekoa jendea kexatzea.

Kontrakoak: herri hizkerak idatzian erabiltzearen kontra daudenak. Herri hizkerak ez omen dira idatzirako. Hauen artean sar ditzakegu *Guaixe* hilabetekaria osorik herri hizkeran idazten zela ziotenak. Gorago aipatu bezala, hilabetekariaren % 5 edo idazten zen herri hizkeran, hizkera bizirik den herrietako kroniketan bakarrik. Berez, herri hizkeraren erabilera eremua herrira bertara mugatu beharko litzateke, baina herrietan ez dago komunikabiderik eta bailara guztia kontuan hartzen duen toki posible bakarra du herri hizkerak: *Guaixe*.

Kazetarien / berriemalen maila kaskarra: oso desberdina da herri hizkeran idatzitako testu bat ulertezina izatea hizkeran idatzia dagoelako edota idatzi duenaren maila kaskarra delako. Hizkuntza idatzia lantzen den generoa da, edonork ezin du edozertaz nolana idatzi. Kazetariak eta berriemaliek jantzi egin behar dute maila oneko testuak ekoizteko.

Euskara batua bertako formekin aberasterakoan ere, antzekoa gertatzen da. Ikasi eta erabili egin behar dira bertako formak.

ETORKIZUNEKO ERRONKAK

Aldaketa handiak izan dira *Bierrik* Elkartean 2003. urtea bukatzearekin batera. *Guaixe* hilabetekaria ASTEKARI bihurtu da. Hala, azken 4 urteetan asteko informazioa landu duen *Oixe* astekaria desagertu egin da. Azkenean, 10 urte eta gero, *Guaixe* benetan komunikatzen duen komunikabide bihurtu da: gaurkotasuna, informazio erabilgarria... hilabeteroko maiztasunak ekartzen zituena mugak hautsi dira.

Astekari bihurtzearekin herrietako berriemateak desagertu egin dira eta ez dugu herrietako kronikarik. Astekariko kazetariak egiten dituzte kronika, elkarrizketa, erreportaiak gehienak. Hori dela eta, herri hizkerak ia erabat desagertu dira.

Euskara batuan, eredu estandarrean, Sakanako bertako ezaugarriak txertatzeko ahalegina egiten da baina ez da sistematikoa. Kazetarien formazioa behar-beharrezkoa da. Kazetari batzuek ez dute beren hizkerarekiko kontzientziarik eta ezinbestekoa da bertako hizkerak ezagutu eta erabiltzea, eredu batua osatu / hobetu ahal izateko; bestela, Koldo Zuazok aipatzen duen *sasiletraukeria* sortzen zaigu:

Gure arteko askori berdin die fisika nuklearrak jardun edo asteburuko mendi ibilaldiaz, beti erabiltzen dute euskara jaso bera. Berdin die 60 urteko hitzuan heldu batekin hitz egin edo 7 urteko ume batekin, beti erabiltzen dute euskara bera. Ni ere euskara batu eta jasoaren aldekoa naiz, baina noiz, zertaz eta noizkin dihardugun izan behar dugu kontuan. Oso barneratua daukagu sasi-letratukeria. Zenbat eta hitz exotikoagoak erabili, orduan eta euskara hobea egiten dugula uste dugu eta hori ez da nahita ez egia. Ezin ditugu nonahi eta noiznahi XVI. eta XVII. mendeko hitzak, Zuberoakoak, Erronkarikoak edo Arabakoak nahasian erabili. Hori ez da aberastasuna, hori hizkuntza zer den ez jakitea da, sasi-letratukeria hutsa.

Koldo Zuazo, 2001, *Ikastola* aldizkaria 97

Herri hizkeren tokia zein den hausnartu egin behar da. Hilabetekaria astekari bihurtzeko prozesu luze eta nekezak ez du hizkuntzaren trataera kontuan hartu eta orain egin beharko diogu aurre eztabaidari. Non eta nola agertu behar duen herri hizkerak eta nork egin behar duen: zorion-agurren txokoa, inkestak atalean, hizkera bizirik den herritako berri batzuk, elkarrizketa laburretan...

EUSKALKIAK ETA KOMUNIKABIDEAK

*Iñaki Zabaleta Urkiola,
Euskal Herriko Unibertsitatea, UPV/EHU,
Ikus-entzunezko Informazioaren Teoria,
Teknika eta Teknologian Katedraduna
Kazetaritza Saila
Komunikazio eta Gizarte Zientzien Fakultatea*

HITZ GAKOAK

Euskalkia, herri-hizkera, komunikabideak, kalitatea, edukia, kazetaria.

LABURPENA

Euskalkien barrenean azpieuskalkiak daude, azpieuskalkietan eskualde-hizkera desberdinak, eskualde-hizkeretan herri-hizkerak, eta baita herri-hizkeretan auzo-hizkerak ere. Aniztasun horrek eragina du euskarazko komunikabideei buruz mintzatzean –tokikoetan batez ere– eta horiek egokietsi beharko luketen mintzairan.

Baina euskalki eta herri-hizkeretan ere beharrezkoa da beste sailkapen bat egitea, alegia, erabilera arrunt eta jasoarena, eta funtsezkoa da bereizketa horretaz jabetzea herri- eta eskualde-komunikabideen jardueran. Halaber, euskara batua «bertakotu» egin behar da, *euskara batu bertaratua* bihurtu, tokiko hitz eta esaldiak erabiliz.

Komunikabideen gizarte-funtzio nagusiak zaintza (informazioa), ebaluazioa (iritzia, eztabaida), gizarte-balioen transmisioa, entretenimendua eta publikitate dira, ikerketa zientifikoak erakutsi duenez. Komunikabideen kalitatea bermatzeko, berriz, bost parametro nagusi zaindu behar dira: edukia, estiloa, seinale teknikoa, enpresa-jarduera eta, bosgarrena, hizkuntzaren kalitatea. Gai korapilatsua da azken hori, konstruktuko konzeptual modura hartu eta aztertu behar baita, azkenean ebaluazio hurbiltzaile batera heltzeko, non hainbat mota eta mailatako hizkuntzak eta mintzairak dauden.

Ongi dakigunez, hedabideak, hedaduraren arabera, hainbat kategoriatan bana ditzakegu (herri/eskualde, probintzia/euskalki, eta nazio/hizkuntza komunitatearen zabalkunde mailakoak), eta gizarte-erakunde modura jarduten dutenez, mintzaira-maila jasoa erabiltzen dute normalean. Proposamen orokor modura, eta salbuespenak salbuespen, idatzizko tokiko hedabideetan *euskara batu bertaratua* erabiltzea egokiagoa ikusten da. Ikus-entzunezko tokiko komunikabideetan, berriz, biak, *euskara batu bertaratua* eta euskalki edo herri-hizkera; beti ere, mintzaira jasoa hobetsiz, maizenean.

1. EUSKALKIEN GAINEAN

Beharrezkoa da euskalkien inguruan gogoeta batzuk egitea, ondoren komunikabideekin duten harremana aztertzeko. Asko idatzi da euskalkiez, eta luze sakondu, baina, zientziaz harago, aitortu behar da gai honetan beti dagoela subjektibitatearen bidez soilik ezagut daitekeen alderdia, soziala batez ere.

1.1. Sailkapenak eta mugak

Euskal literatura eta hizkuntzalaritza jorratu duten guztientzat ezaguna denez, historian zehar, euskalkien sailkapenean ez dira ados jarri adituak. Euskaltzaindiak (1977) argitaratutako *Libro Blanco del Euskara* liburuan esaten den bezala, «las discrepancias en la clasificación prueban que aquí juegan un papel importante la estimativa o apreciación particular y un tanto subjetiva» (147. or.).

Gauza bertsua zioen Gotzon Aurrekoetxeak (1998), «Euskal Herriko Hizkuntza Atlasaren Ekarria Bizkaierari» txostenean.

Izan ere, Luis Luciano Bonapartek zortzi euskalki bereizi zituen 1869an (1). Ondoren, Azkuek aldaketa batzuk egin zizkion Bonaparteren sailkapenari, eta zazpi euskalki utzi zituen guztira. Azkueren aldaketen artean zeuden Erronkaria euskalkizat hartzea eta bi Goi-Nafarrerak eta bi Behe-Nafarrerak euskalki banatan batzea. Beranduago, Mitxelenak ere beste hiru euskalki berri proposatu zituen: Hegoaldeko euskalkia –Araban hitz egindakoa–, aezkera eta zaraitzuera.

Muga-arazoak. Dena den, hizkuntzalaritzaren metodoak ahalik eta zuhurren erabiliz, dialektologoek ezarri dituzten sailkapenak baliagarriak zaizkigu, nahiz eta ongi dakigun ez direla zehatzak, baizik dibertsitatea edo askotariko-

(1) Bizkaiera (B), Gipuzkera (G), Iparraldeko Goi-Nafarrera (Alto Navarro Septentrional ANS), Hegoaldeko Goi-Nafarrera (Alto Navarro Meridional ANM), Lapurtera (L), Ekialdeko Behe-Nafarrera (Bajo Navarro Occidental, BNOC; zaraitzuera barne), Mendebaleko Behe-Nafarrera (Bajo Navarro Oriental, BNOR; aezkera barne), eta Zuberera (Z; erronkaria barne).

tasuna mugatuki ordenatzeko tresnak, lanerako definizio kokatu batzuen bitartez eraikitako kategoriak. Horrek esan nahi du, euskalki bakoitzaren barrenean aldaera eta molde desberdinak egoten direla, eta agian, euskalki baten barrenean sartzen den herri edo eskualde bateko euskara hurbilago dagoela beste euskalki batetik. Adibidez, Areso edo Leitzako euskara, Goi-Nafarreratik baino hurbilago egon daiteke Gipuzkeratik.

Euskalkiak, azpieuskalkiak, herri-hizkerak eta auzo-hizkerak. Euskalkien sailkapenetan sakontzen badugu, gero eta kategoria txikiagoak egin daitezke. Luis Luciano Bonapartek 25 azpieuskalki bereizi zituen 1869an, eta sailkapen-lan honetan bahe estuagoa jartzen badugu, azpieuskalkietan eskualde-hizkera desberdinak aurki ditzakegu, eskualde-hizkeretan herri-hizkerak, eta baita herri-hizkeretan auzo-hizkerak ere. Adibideak bazter guztietan daude. Leitzako Gorritzaran eta Erasote borda-auzoetan (2) euskara ez dute osotara berdin erabiltzen, badituzte desberdintasunak; Gorritzaranen «arrunt ona» moduko esaldiak, «arrunt» hitza superlatiboaren adieran erabiliz, arruntak ziren eta dira oraindik zaharrengan, ez seguruenik Erasoten. Gauza bertsua esan liteke Leiza eta Ezkurra edo Eratsun herrien arteko aldeez. Jakina, hizkeraniztasun horrek eragina du euskarazko komunikabideei eta hauek erabiltzen eta erabil dezaketen hizkuntzari buruz gogoeta egitean.

Euskalkiak muga politikoan gainetik. Era berean, badakigu euskalkien eremuek erkidego politikoak eta probintzia administratiboak gainditzen dituztela eta, adibidez, bizkaiera deitzen den euskalkia Gipuzkoan sartzen dela. Horrek, administrazio politikoan arteko elkarlan eta adostasuna eskatzen ditu, eta badirudi horretan behintzat bat datozela agintariak.

1.2. Euskalkien arteko hierarkiak

Koldo Zuazok «Euskalkien erabileraz ohar batzuk» txostenean dioen modura (1992) (3), euskalkien artean prestigio-hierarkia izan da historian zehar. Horrela, jendearen artean, Gipuzkoako Beterriko hizkerak ospe edo balioespen handiagoa zeukan Goierrikoak baino; gipuzkerak bizkaierak baino; lapurterak behe-nafarrerak baino, eta azkenik, maila gorenera igoz, gaztelaniak eta frantsesak euskarak baino ohore eta balio handiagoa jasotzen zuten gizartean. Jakina, prestigioaren hierarkiak gizarte-funtzioen eta erabileren hierarkia zeraman bere baitan eta, adibidez, euskalki ospedunak egokiagoak ikusten ziren literaturarako, idazkuntza-lanetarako eta, oro har, administrazio zerbitzuetarako.

(2) «Borda» eta «bordaria» deitzen baitzitzaizen Leitzan mendiko etxeari eta etxeoari 1962. urtera arte gutxienez. Ondoren, Gipuzkoatik etorritako «baserri» eta «baserritar» hitzak hasi ziren nagusitzen eta bertakoa ordezkatzeko.

(3) Autoreak dioenez, artikulua hau *Jakin* aldizkarian agertu zen aurretik.

Euskara batuarekiko hierarkia. Gaur egun, euskalkien arteko ospe-hierarkia amaitu da, guztiek antzeko balioespena hartzen baitute, eta euskara batua onartu eta zabaldu denez geroztik, beste erlazio bat ezarri da, euskara batua lehen mailan eta euskalkia bigarrenan egotea. Erlazio hori noiz eta zein egoera eta funtziotan mantendu behar den jakitea da auzia. Txosten honetan, komunikabideen alorra aztertuko dugu.

Dena den, ez da ahantzi behar *euskara batua, arau komunarengatik eza-gunagoa den arren, euskalki guztien artean uneoro osatzen eta eraikitzen den hizkuntza dela*, alderdi batzuetan euskalki jakin batetik edo batzuetatik gehiago hartzen badu ere. Horregatik, euskalki bakoitzean dauden hitz eta esaldi desberdin guzti-guztiak euskara batuaren parte dira berez, euskararenak diren neurrian. Jakina, euskara batuak aukeraketak, edo lehenespenak, egiten ditu hitz edo forma baliokideak dituzten aldaeren artean. Hala ere, euskara batua hizkuntza «artifizialki sortua» eta euskalkien naturaltasunarekin kontrajarria den iritzia uste baino zabalduago dago oraindik, hala erdal giroetan nola euskalki eta herri-hizkeren zale frankoren artean ere.

1.3. Euskalkien arteko desberdintasunak

Adituek diotenez, euskalkiak elkarrengandik hurbilago omen zeuden XVI. eta XVII. mendeetan «orain dauden baino», eta «euskalkiek gaur egun ageri dituzten *berezitasun* asko eta asko, azken orduko berrikuntzak baizik ez dira batzuetan eta besteetan, aldiz, antzina euskalki guztienak izanik, gero, gainerakoetan galduz ostein, euskalki jakin batek edo bestek baizik atxiki ez dituenak» (4). Zorionerako, euskara batuak geldiarazi egin zuen euskalkien aldentzea.

Beraz, euskalkien aldeko diskurtsoa egitean ongi jakin behar genuke zein diren egiaz euskalki baten berezko ezaugarriak eta zein ustezkoak, ezjakintasunak edo azalkeriak puztuak. Izan ere, autore batzuek diotenez, «euskalkien arteko desberdintasunak ez dira uste dugun bezain ugariak eta sakonak. Azalekoak, hiztegi mailakoak dira batez ere eta, jakina denez, erdaretatik mailegatuak dira maiz hitzak» (5).

Ezagu zaigu, hiztegiak gain, aditzen, deklinabideen eta esaldien formetan ere desberdintasunak eta aldaerak daudela, baina ez egitura desberdinak osatzeraino. Esandakoak euskalki gehienetarako balio dezake (gipuzkera, goi eta behe-nafarrera, lapurtera), bi euskalkirako salbu, itxuraz euskara batuaren azaleko moldetik urrutien daudenetarako, preseski: bizkaiera eta zuberera.

(4) Zuazo, 1993, op. cit., 42 or.

(5) Ibidem, 46 or.

Ahozko hizkeraren desberdintasuna. Alabaina, maiz, euskalkien artean eta euskalkien eta euskara batuaren artean dauden desberdintasunak eta elkar ezin ulertzeak, jendeak mintzatzean egiten duen *hitz-laburtzearen* eta erabiltzen duen *fonetikaren* ondorioa izaten dira, euskalkiarenak berarenak baino gehiago. Beraz, euskalkien arteko bestelakotasuna franko erlatibizatu behar genuke, ahozko hizkeraren ondorio pragmatikoa izaten baita maiz.

1.4. Euskalkiaren erabilerak eta «euskara batu bertaratua»

Euskalkiaren erabilera arruntak esan nahi du hiztunak eguneroko moduan erabiltzen duela bere hizkera, ardura berezirik hartu gabe, eta mintzakide soilaren papera hartuz. Ondorioz, maiz, hitzak eta esaldiak franko jaten ditu, komunikazioaren ulermen nahiko eta arinari lehentasuna emanez, mezuaren hizkuntzaren biribiltasun eta argitasunari eman ordez.

Euskalkiaren erabilera jasoak, berriz, hizkuntza modu arduratsuan eta osatuan lantzea esan nahi du. Askotan, erabilera jasoak gertatzen da komunikatzaileak rol instituzionalizatu edo erakundetu bat hartzen duenean (kazetari, alkate, batzarburu eta antzekoen modura hitz egitean) edo ekitaldi erakundetu batean dagoenean (bilera bateko partaide denean, adibidez). Uste dugu bereizketa horretaz jabetzea funtsezkoa dela hizkuntzaren erabilerak eta komunikazio-ekintzak modu egokian bideratzeko. Alegia, ‘hizketan ari denak’, edo idazleak, jakin behar du noiz erabili behar duen hizkera arrunta eta noiz jaso; eta normalean ongi jakiten du.

Adibidez, Leitzako gazte batek gaurko leitzar hizkera arruntan «hoi in beha zo» esan lezake; bertako era jaso samarrean hitz eginen balu «hoi ein behar dozo» esanen luke; eta oraindik leitzar euskara jasoagoan mintzatuko bultzatuko, «jaso-ikasiaz» (alabaina, finean dena da ikasiaz) dei genezakeena, «hoi egin behar dozo» adieraziko luke. Beste kontu bat da, euskalki-hierarkiaren eraginez, leitzar bati herriko euskara jasoan hitz egiteko eskatu eta horrek, ia konaturatu gabe, gipuzkera erabiltzea eta, ustez Leitzakoa balitz modura, «hori egin behar det» esatea, aspaldi gertatu zen modura; edo, bestela, nafarrerako/batu-ko «dut» aditz-forma sartzea.

Leitza aipatu dudanez, 2001. urtearen hasieran, herriko euskara-teknikariak leitzar batzuei galdegin zien ea zer iritzi zuten «Leitzako euskaraz idazteko» irizpideei buruz. Galdera bera harrigarria iruditu zitzaidan, hiperlokalismoak joa baitzirudien. Erantzunean esan nuen gure herriko euskara asko ari zela pobretzen, gazteen artean batez ere, eta hobe genukeela «Leitzako euskaraz hobeki eta oparoago *hitz egiteko* irizpideak, kanpaina, eta jarduerak antolatu eta egitea, urterik urte, eten gabe, eta idazkuntzaren alderdia, euskara batuaren irizpideetan uztea, Leitzako hitz eta esamoldeak pozik eta mara-mara erabiliz». Alegia, jarraian aipatzen dudana *euskara batu bertaratua*z ari nintzen.

Komunikabideei dagokienez, kazetaritzaren eta komunikazioaren teoriek diote informaziozko eta eztabaidazko edukiak transmititzean medioek hizkuntzaren erabilera jaso egin behar dutela ia beti, salbuespenak salbuespen (efektu berezi eta hurbiltzaile bat lortu nahi denean, adibidez). Entretanimenduzko edukietan ere gehien bat mintzaira jasoz baliatzea komeni izaten da, nahiz eta ikus-entzunezko hedabideetan herri-hizkera arrunta batzuetan erabiltzen den, audientziarekiko bertakotasuna adierazteko.

Jakina, komunikabide eta egoera bakoitzean azterketa zehatz eta argudiatua egin behar da, euskara batua edo euskalki jaso erabili beharraz. Puntu horrek garamatza, hain zuzen, euskara batuaren bertakotasunaz eta urruntasunaz zer bait esatera, tokiko komunikabideekin zerikusi handia duena.

Euskara batu bertaratua. Maiz entzuten den «euskalkia (jasoa) *versus* euskara batua» diskurtsoak ez du zentzu handirik, dikotomia faltsu batean eraiakia baitago. Areago oraindik, euskara batua «urrutiko euskara batutzat» hartzen da, non «urrutiko» horrek esan nahi duen kanpoko hizkuntza dela, edo beste herrialde edo euskalkietako hitz eta esaldiak gehiegitan erabiltzen dituela, audientziarengan hizkuntza-arroztasuna sorraraziz.

«Euskara batu bertaratua» deiturarekin adierazi nahi dugu, euskara batua modu kokatuan, tokituan edo bertakotuan erabili behar dela, herri edo eskualde bateko hitz eta esaldi jatorrak oparotasunez sartuz. Azken finean, euskara batua, hizkuntza estandar guztiak bezala, orokortasunezko eremu komuna mantenduz, inguru sozial eta geografiko bakoitzera egokitzen baita lexiko eta esaldietan, inguru hauetako kazetari, idazle, hizlari eta jende ilustratuen bitartez. Hortik euskalki jasorako tartea oso txikia da. Horregatik, euskara batua, bertakotzen den neurrian, oso hurbil dago euskalkitik, baita bizkaierazko kasuan ere.

1.5. Euskalkien diskurtsoaren suspertzea

Hain zuzen, 1969. urte aldera idatzizko lanetarako hizkuntza estandar modura euskara batua onartu zenetik aurrera, euskalkien ikerkuntza eta erabilera jaso apaldu egin zen hezkuntzan eta hedabideetan. Egiaz, ondorio logiko eta beharrezkoa zen, euskara batua hedatu, sendotu eta garatu behar baitzen, hizkuntza bera biziko bazen. Hezkuntza-sistema funtsezkoa izan zen lan horretan eta, hedabideen alorrean, *Anaitasuna* (6) eta *Zeruko Argia* lehenik, 1982an sortutako Euskal Irrati eta Telebista ondoren, eta 1990etik aurrera *Euskaldunon Egunkaria*, euskara batuaren bultzatzaile garrantzitsuak izan dira.

(6) Imanol Berriatuaren lan bikain eta maisugarria ezin dugu ahanzti.

Euskalkien gaiak indar berriak hartu zituen 1990eko hamarraldian eta, oro har, horien aldeko diskurtso berri bat eraiki eta kaleratu zen gizartean. Nire ustez, eragile nagusia *mugimendu euskaltzalea* izan zen, eta «mugimendu» deitura horren barnean sartzen ditut bai Euskaltzaindiaren moduko erakunde ofizial batzuk (baina ez politiko-administratiboak) eta bai «euskararen gizarterakundeak», gehienak Kontseiluan bilduak. Jakina, komunikabideak faktore eragile handia izan ziren.

Euskalkien aldeko diskurtso eta mugimendu horren abaroan, unibertsitatean ikerkuntza hasi zen eta Euskaltzaindiak *Euskal Herriko Hizkuntza Atlas*a ikerkuntza-proiektua bideratu zuen (hizkuntza-geografia sinkronikoa), 1985. urte inguruan hasi eta hainbat urtez luzatua.

Baina euskalkien aldeko diskurtso horren funtsa, nire ustez, ez zegoen hizkuntzan edo soziolinguistikan, «berezkotasunean/propiotasunean» oinarritutako teoria soziopolitikoan baizik. Hau da, mundu guztian, globalizazioak ekar zezakeen uniformizazioaren aurrean, herriek eta jendeek beren nortasun propioa babestu nahi zuten, beren garapen propioa bermatu, beren ezaugarriak aldarrikatu.

Euskal Herriaren kasuan, euskara batuaren funtzio-orotasuna kritikatzan hasi ziren batzuk, euskalkiari bere espazioa eta funtzioak ezagutu behar zitzaiatzia argudiatuz. Maiz, lehen esan dudan bezala, jarrera horren aldekoak euskararen mugimendukoak izan dira. Baina uste dut, euskalkiak baino gehiago, askotan herri-hizkerak suspertu nahi zituztela. Horren adibide dugu tokiko komunikabideen garapena.

Beste batzuk, jokabide politiko abertzaleari aurre egiteko uste eta asmoan, euskara batuaren aurkako erresistentziak paratzen hasi ziren. Erresistentzia horietako bat euskalkiak euskara batuaren aurkari modura puztea izan zen.

Beraz, bi ikuspegi soziopolitikoki kontrajarririk euskalkien aldeko lanean jardun dute, bakoitza bere helburu eta lanabesekin. Puntu honetara ailegatuta, azter ditzagun orain komunikabideen funtzioak eta, jarraian, zer nolako harremana izan dezaketen euskalkiekin.

2. KOMUNIKABIDEEN FUNTZIOAK, MOTAK ETA KALITATEA

Komunikabideetan erabili behar den, edo erabiltzea egoki den, hizkuntzera zein den jakiteko, oso garrantzitsua da zehaztea zertarako nahi diren hedabideak, zer funtzio bete behar duten, eta zer klasetakoak diren. Horrela, argiago ikusi ahal izanen da euskalkien eta euskara batu bertaratuaren arteko harremana eta osagarritasuna.

2.1. Funtzioak

Harold Laswell autore ezagunak (1948) hiru funtziotan laburtu zituen komunikabideen zereginak:

- *Zaintza*: komunikabideek ingurua zaindu eta horren gaineko informazioa ematen dute (albisteak, eguraldia, zerbitzuak, etab.). Sor daitezkeen disfuntzioen artean beldurra, normaltasun distorsionatua eta pasibitatea daude.
- *Ebaluazioa (korrelazioa)*: iritzizko edukiei dagokie, artikulu eta editorialei batez ere, eta komunikabideek horien bitartez gizarteko gaiak aztertu, kritikatu eta horien aurrean nola jokatu behar den adierazten dute. Disfuntzioen artean estereotipazioa, uniformizazioa eta gutxiengoan bazterketa izan daitezke.
- *Transmisioa*: komunikabideek belaunaldi baten balioak, arauak, kultura eta hizkuntza hurrengoari pasatzen dizkiote. Horrela, gizartearen lotura indartu eta adostasun soziopolitikoaren oinarriak jartzen ditu informazioak. Halaber, gizabanakoari gizartean txertatzen laguntzen dio, komunitateko parte sentiarazten. Disfuntzioen artean uniformizazioa eta despertsonalizazioa daude, aurrez aurreko harremana urritzen delako.

Urte batzuk geroago, Charles Wright ikertzaileak (1959) laugarren funtzio bat gehitu zuen, *entretanimendua*, gaur egun nagusitzen ari dena; izan ere, aisialdirako tresna garrantzitsu bihurtu baitira komunikabideak. Disfuntzioen artean, pasibitatea eta azalergia izan daitezke.

Urte horietan ere, F. Liebert, T. Peterson eta W. Schramm-ek (1956), *Four Theories of the Press* liburuan, «erantzukizun sozialeko teorian» oinarritzen ziren hedabideei (7) –hau da, egiazko sistema demokratikoa duten herrialdeetako komunikabideei–, sei funtzio esleitu zizkieten:

1. Sistema politikoa zerbitzatzea, gizarteko gaien inguruan informazioa, elkarrizketa eta eztabaida hornituz;
2. gizartea argitzea, bere burua gobernatzeko gai izan dadin;
3. gizabanakoaren eskubideak babestea, gobernuaren aurrean/aurka zaindari-lana betez (*watchdog*);
4. gizarteari entretanimendua hornitzea;
5. sistema ekonomikoa zerbitzatzea, publizitatearen bitartez ondasun eta zerbitzuen saltzaileak eta erosleak elkarrengana ekarri; eta
6. ekonomikoki bere buruaren jabe izatea (autofinantzazioa).

(7) «A Free and Responsible Press» txostenean oinarritua, *Comission On Freedom of the Press* batzordeak 1947an Chicagon argitaratua, Robert Hutchins-en zuzendaritzapean.

Beraz, autore horientzat, komunikabideek, gizarte osasuntsua garatzeko zeregin funtsezkoa izateaz gain, eginkizun azpimarragarria dute merkataritzagune modura.

Aurreko funtzioekin zeharkako harremana bilbatuz, beste bi eginkizun aipa ditzakegu: audientziari gaien agenda/zerrenda ezartzea eta zalantzaren urritzea (Zabaleta 1997). Bion esanahia deiturak berak egiten du ulergarri, azaletik behintzat. Lehena, azken hogeita bost urte hauetan ikertzaile eta kazetarien artean oso aipatua, uste baino konplexuagoa da. Bigarrenak, zalantzaren urritzeak, alor oso zabala hartzen du eta bertan sar genezake euskararen moduko hizkuntza txiki edo minoritarioetan hizkuntzaren inguruan irakurleria eta entzuleriari zalantzak argitzea, hitz berriak erakustea, etab.

Beraz, aipatutako funtzio horiek guztiek balio al dute euskalkien eta he-dabideen artean izan daitekeen harremanari buruzko gogoeta egiteko, eta to-kiko edo herrialdeko komunikabideetan erabiltzea komeni den mintzairari bu-ruzko proposamenak egiteko? Erantzuna erabat baiezkoa da. Arazoa izaten da, funtzio nagusi bakoitzerako (zaintza, ebaluazioa, transmisioa, entretenimen-dua, merkataritza-publizitatea) eduki, hizkera eta estilo desberdinak erabiltzen direla eta horietan ongi asmatzea ez dela erraza.

2.2. Komunikabide-motak

Digitalizazioa eta teknologia berriak indarrez garatzen ari badira ere, oraindik komunikabideak bi irizpide nagusiren arabera sailka ditzakegu: sei-nalearen euskarria eta hedadura.

- *Seinalearen euskarria* kontuan izanik, komunikabide nagusiak ikus-en-tzunezkoak eta idatzizkoak izan daitezke, horien edukia garraiatzeko bi-deak askotarikoak baldin badira ere (papera, airea, kablea, satelitea, te-lefono-haria). Internetek bi komunikabide horien arteko uztardura egiten duela esan daiteke.
- *Hedadura* kontuan izanik, komunikabideak hiru mailatan bana ditzakegu:
 1. tokikoak/eskualdekoak,
 2. probintziakoak edo/eta euskalki-betedorakoak (8);
 3. nazionalak edo hizkuntza-komunitate osoaren mailakoak.

(8) «Betadura» hobesten dugu gaztelaniazko «cobertura» eta ingelesezko «coverage» adie-razteko, hala «informazioa bete» («cubrir la información») nola «telefonoaren betadura» (cober-tura del teléfono) moduko erabileretan, «estaldura» izenaren aldean, azken honek «tapatzea edo gordetzea» adieretan baitu indar handiena, gure ustez, eta «funtzio bat kunplitzea/betetzea» esanahia lehenak.

Bi irizpide horiek oso baliagarriak zaizkigu gure gairako, zein motatako euskara eta zer komunikazio-hizkera erabili behar den bereizten laguntzen baitigute.

Komunikabideak instituzio modura. Gogoan izan behar dugu, halaber, hedabideek gizarte-erakunde modura jarduten dutela eta, beraz, erakundeei dagozkien jokabideak eta hizkuntza erabiltzen dituztela. Horrek esan nahi du, arruntki, hizkuntza jaso erabiltzen dutela, salbuespenak salbuespen; efektu berezi bat lortu nahi denean, kasurako.

2.3. Komunikabideen kalitatea

Komunikabideen kalitatea, neurri handi batean, aurretik aipatutako gizarte-funtzioak ongi betetzean datza (zaintza, ebaluazioa, transmisioa, entretenimendua, merkataritza-publizitatea). Funtzio horiek komunikabideko edukiaren bitartez ahalbidetzen direnez, eta kalitatearen kontzeptua konplexua denez, hurrengo alderdi hauek erabili beharko ditugu kalitatea neurtzeko:

- Edukiaren kalitatea.
- Estiloaren kalitatea.
- Seinalearen/euskarriaren kalitate teknikoa.
- Enpresa-jardueraren kalitatea.
- Hizkuntzaren kalitatea.

Lehenbiziko lau parametroek edozein komunikabide, zein-nahi hizkuntzatakoa izanik, neurtzeko erabil daitezke. Baina herri, eskualde eta probintzietako euskal komunikabideen kasuan bosgarren neurriak, hizkuntzaren kalitateak, arreta berezia behar du.

Egia esan, bost neurri horiek ez dira soilik komunikabideen kalitatea neurtzeko, baizik baita *komunikazio ororen* kalitatea balioesteko ere, behar diren egokitzapenak eginez. Adibidez, bi lagunen arteko elkarrizketa batean, eduki, estilo eta hizkuntzaren kalitateak ez du esanahi berezirik hartzen, baina bai seinalearen kalitate teknikoak eta enpresa-jardueraren kalitateak. Seinalearen kasuan, kalitateak kontuan izan behar du ahots, ahoskera, inguruko zarata eta hartzailearen entzumenaren arteko erlazioa; enpresa-jardueraren kalitatean, berriz, elkarrizketa oparotzeko mintzaideak egin ditzakeen ekarpenak sar ditzakegu (edan eta jatekoa eskaini, esate baterako).

Gogoeta-bide horretatik abiatuz, uste dugu nahiko murrizta dela euskararen kalitatea komunikazioarenarekin parekatzea, batzuek egiten duten modura; izan ere, komunikazioarena askoz eremu zabalagoa baita.

Edukiaren kalitatea. Edukiaren kalitateak esan nahi du komunikabide-ek ongi adierazi behar dutela gaia eta ongi burutu dagokion funtzio soziala. Lau funtzio sozial nagusi daudenez lau eduki-mota ere bereiz ditzakegu, eta bakoitzak bere ezaugarriak ditu.

- *Informazio-edukiaren kalitatea* neurtzeko parametro nagusiak egiazkotasuna, argitasuna, narraziotasuna eta objektibitatea dira; kazetaritza-hizkuntzaren ohiko helburuak direnak, bestalde.
- *Eztabaida-edukiaren kalitatea* ebaluatzeko parametro nagusiak gaien, ikuspuntuaren eta eztabaidatzaileen askotarikotasuna eta garrantzia izan daitezke.
- *Entretanimendu-edukiaren kalitatea* neurtzeko erabil daitezkeen parametroak zehaztea ez da oso erraza baina, seguruena, eduki-mota honen adimena, irudimena, parte-hartzea eta lasaitasuna edo intentsitatea behintzat elikatu beharko ditu.
- *Publizitate-edukiaren kalitatea* ezagutzeko neurria ez dago bakarrik iragarkien kantitatean eta barietatean, baizik eta baita horien egiazkotasun eta baliagarritasunean ere.
- Lau eduki-mota horien artean komunikabidearen diskurtsoa osatzen dute, bai medio inprimatuetan eta bai ikus-entzunezkoetan. Azken horietan, gainera, programazio deitura erabiltzen da.

Estiloaren kalitatea. Estiloaren kalitatea edukiaren edizio/muntaketari eta aurkezpenari dagokio gehien bat. Edizioarekin edukiari egitura eta narrazioa ezartzen zaizkio, bai hedabide inprimatuetan eta bai ikus-entzunezkoetan. Aurkezpenaren bitartez muntaketari forma jakin bat ematen diote kazetariak eta mezua eraikitzen duten guztiek.

Ongi dakigunez, estiloaren ebaluazioan garrantzi handia du komunikatzailearen sinesgarritasun eta erakargarritasunak, baina hori ez da dena, erabiltzen den hizkuntza-mota ere oso kontuan hartu behar baita.

Seinalearen/euskarriaren kalitate teknikoa. Maiz ahaztu egiten da kalitate-mota hau, nahiz eta oso garrantzitsua den. Hitz gutxitan esanda, ikus-entzunezko hedabideetan seinale elektronikoak duen kalitateari dagokio, hau da, irudiaren eta soinuaren bereizmenari edo zehaztasunari (definizioa); medio inprimatuetan, berriz, paperaren eta tintaren kalitate eta irakurgarritasunari.

Enpresa-jardueraren kalitatea. Esandakoak esanda ere, komunikabide baten edukiak ez du agortzen medioaren izaera eta audientziak horri buruz dauzkan ikuspegia eta itzaropidea. Enpresak, entitate ekonomiko modura jarduera zuzena eramateaz gain, saihetseko ekimen asko gauzatu behar ditu komunikabidearen kalitatea sendotzeko. Horien artean sartzen dira, besteak beste, publizitate-kanpainak, zozketak, opariak eta irakurle eta ikus-entzuleen bisitak.

Hizkuntzaren kalitatea. Gai hau korapilatsua izaten da, konstruktuko kontzeptual modura hartu eta aztertu behar baita, azkenean kalitatearen ebaluazio hurbiltzaile batera heltzeko. Konstruktuko horretan sartu behar diren kontzeptualor nagusiak bi dira: hizkuntza-mota (euskara batu bertaratua, euskalkia edo herri-hizkera), eta mintzaira-maila (arrunta edo jaso). Beraz, modu orokorrean esanda, hizkuntzaren kalitateak adierazten du zer hizkuntza-mota erabili behar den, *komunikabideetako edukiak bere funtzio sozialak ahalik eta hobekien bidera eta lor ditzan*; alegia, euskara batu bertaratua, euskalkia edo herri-hizkera jaso, ala euskalkia edo herri-hizkera arrunta erabiltzea komeni den. Ez gara «komunikazioaren kalitateaz» mintzatzen ari, lehenago adierazi dugun modura, hizkuntzarenaz baizik.

Antton Aranburu kazetariaren ustez (1994), «komunikabideetako hizkuntzak herritarren gehiengoak ahotan darabilen hizkuntzatik ahalik eta hurbilekoena izan behar du». Ez gaude horrekin erabat ados, jende gehienak *ahotan darabilen* hizkuntza jartzen baitu Aranburuk erreferentziatuz, hizlaria alegia, eta guk, berriz, jende gehienak *ongi eta erraztasunez ulertzen* duen hizkuntza jotzen dugu irizpide; hartzailea, alegia. Izan ere, pertsonak, edozein komunikazio-ekintzatan, gaitasun handiagoa izaten du maila altuagoko hizkuntza ulertu eta interpretatzeko, erabiltzeko baino.

Azpian dagoen beste eztabaidetako bat honako hau izan daiteke, «edukiak bere funtzio sozialak ongi betetzea» eta «audientziarentzat erakargarri izatea» gauza parekagarria ote diren, eta zeinek daukan lehentasuna. Gure ustez lehenbizikoak hartu behar du aurrea, modu egokiagoan eramaten baikaitu bigarrena, alderantziz baino; baita entretenimenduzko edukietan ere.

Kazetaritzaren hizkuntza. Kazetaritza-hizkuntzaren kontzeptua oso aipatua izaten da Fakultate eta hedabideetan, baina nahiko konplexu eta lausoa da, zenbait alor hartzen baititu bere baitan (9). Labur esanda, alor horiek kazetaritza-edukiak (10) prestatzeko erabiltzen diren narrazio-estiloari eta hizkuntza-motari dagozkio, eta bi kontzeptu horiek ikusiak ditugu jada.

Aldez aurreko prestaketa versus bat-batekotasuna. Idatzizko komunikabideetan, jakina, beti dago aldez aurreko prestaketa, eta, normalean, hiru pausoko prozesuaren bitartez gauzatzen da edukia: «pentsatu-idatzi-orraztu». Ikus-entzunezko komunikabideetan, gezurra badirudi ere, antzeko bidea eraman beharko litzateke, 1980. urte aldera arte egiten zen modura: lehenbizi, gidoi eta testu osoa idatzi, eta hori ezin bada, gutxienez ongi hausnartu gero esan beharreko puntu edo ideia nagusiak; bigarren, mikrofonoaren aurrean modu naturalean irakurri, ia hitzetik hortzera esaten ari bagina bezala («ia» diogu, ez «berdin»), irakurketaren lehentasuna kentzeko.

(9) Ikus Zabaleta (2005).

(10) Informazioa, iritzia, elkarrizketa, eztabaida.

Alabaina, azken urteotan, teknologiaren berrikuntzen eraginez, enpresek egindako gastuen eta profesionalen urriketen ondorioz, eta bat-batekotasunaren aldeko diskurtso puztuegiaren babesean, edukien eta mezuen aldez aurreko prestaketa gutxitu egin da nabarmen, eta inprobisazioari ematen zaio ohorea, hurrengo bide hau lehenetsiz: «aldez aurreko prestaketa eskasa egin eta, mikrofonoaren aurrean egonik, bat-batean adimenera etortzen diren ideiak eta hitzak esan». Jokabide horren ondorioak oso kaltegarriak dira komunikabidearen, edukiaren eta hizkuntzaren kalitaterako eta, maiz, bi gauza adierazten dituzte:

- Aurkezlearen gaitasun profesional urria.
- Esatariaren hizkuntza-gaitasun mugatua.

Zoritxarrez, bat-bateko jokabide desegoki horren justifikaziorako, profesional batzuek herri-hizkeraren eta euskalkiaren defentsa erabiltzen dute aitzakia modura; naturaltasuna bat-batekotasunarekin ezinbestez lotuta balego legez.

2.4. Profesional/kazetariaren kalitatea

Komunikabideetako edukia atontzen eta aurkezten duten profesional asko kazetariak izaten dira, baina ez guztiak. Ikus-entzunezko hedabideetan beste kategoria orokorrago bat «aurkezlea/gidaria» izaten da. Gure ustez, aukeran (aukerarik ez badago, ez dago zer esanik), hobe da kazetaritza-ikasketak dituen profesionala hartzea, kalitatea hobeki berma baitezake eta, halaber, eduki eta lanaldi ia guztietarako prestaketa baitauka; hau da, informaziozko eta eztabaida/iritzizko edukiak landu ditzake, edizioa eta muntaketa egin dezake eta baita entretenimendua eskaini ere, aurkezle modura.

Gaitasun profesionalarekin batera hizkuntzaren jantzitasunari ere begiratu behar diogu, eta are modu bereziago batean euskalkiak erabil ditzaketen komunikabideetan. Ongi dakigu hedabide horietan kazetariak/profesionalak euskara ongi menderatu behar duela, bai batua eta bai euskalkia. Ez dugu bi horien artean garrantziaren araberako ordenarik jarriko, biok oso hurbil baitaude «euskara batu bertaratuaren» kontzeptutik, baina gaude kazetariak euskalkia modu jasoan ezagutu behar duela eta euskalki literarioa ongi menderatu, euskalkia modu arruntean soilik dakien profesionalak ez baitu askorako balio. Hau diogu zeren badirudi batzuek «herriko euskara arruntaren ezagutza eta erabilera» hobesten dutela, irrati eta telebistarako batez ere.

3. EUSKALKIAK ETA HERRI-HIZKERAK KOMUNIKABIDEETAN: PROPOSAMENAK

Aurreko lerroetan esandakoak oinarritzat hartuz, euskalkien eta herri-hizkerak komunikabideetan izan dezaketen erabilerari buruzko zenbait ideia, proposamen eta eztabaidagai aurkeztuko ditugu:

- *Idatzizko tokiko komunikabideetan* (herri, eskualde eta probintziako hedadura dutenak) «euskara batu bertaratua» erabiltzea gehienetan egokiagoa dela uste dugu. Seguru asko, euskara batutik urrutien dauden euskalkietako eremuetan (bizkaiera eta zuberera, agian) tokiko komunikabideek biak erabil ditzakete, alegia, euskara batu bertaratua eta euskalki jaso. Hori egiten dute, adibidez, Durangaldeko *Anboto* aldizkarian, non edukiak erdibana idazten dituzten (Amuriza, 2003).
- *Ikus-entzunezko tokiko komunikabideetan* (herri, eskualde eta probintziako hedadura dutenak) biak erabiltzea egokia dela deritzogu, alegia, «euskara batu bertaratua» eta bertako euskalki jaso. Lehen a hobea da informazio eta iritzi-edukietarako, eta bigarrena elkarrizketa eta eztabaida-gaietarako. Idatzizko hedabideetarako esan dugunaren bidetik, euskara batutik urrutien dauden euskalkietako eremuetan (bizkaiera eta zuberera, agian) nagusitasuna bertako euskalkiak, modu jasoan landua, izan beharko luke, batuaren aurretik; baina ez besteetan.

Azkenik, frankotan, ikus-entzunezko komunikabideei dagokienez behintzat, «euskalki *versus* euskara batua» eztabaidaren azpian beste bi arazo egoten dira ezkutuan: profesionalaren hizkuntza-gaitasunaren ahulezia eta edukien alde aurreko prestaketa desegokia. Bi neke horien aurrean abaro erretorikoa bilatzeko, euskalkiaren eta herri-hizkeraren aldarrikapena erabiltzen da; baita horien forma arruntena ere. Egiaz, *euskara batu bertaratuaren* kontzeptuan oinarrituz, hizkuntza estandarrak ez du arazorik euskalkiekin, auziak bitasunean eztabaidatzeko joeratik aldentzen bagara behintzat.

4. BIBLIOGRAFIA

- AMURIZA, XABIER. 2003. «Tokiko hedabideen ikuspegia Europako Batasuneko hizkuntza gutxituetan», *Tokiko hedabideak etorkizunera begira*, Topaguneak editatua. Abadiño (Bizkaia): Euskara Elkartearen Topagunea.
- ARANBURU, ANTON. 1994. «Kazetaria eta euskara», *Hedabideetako euskara*, G. J. Palaziok editatua. Bilbo: Euskal Herriko Unibertsitatea, Argitalpen Zerbitzua.
- AURREKOETXEA, GOTZON. 1993. «Euskal Herriko Hizkuntza Atlasaren Ekarria Bizkaierari», *Bizkaiko euskera, bizkaiera? II. Jardunaldiak Soziolinguistikaz*. Bilbo: Bilboko Udala.
- EUSKALTZAINDIA. 1977. *Libro Blanco del Euskara*. Bilbao: Euskaltzaindia/Real Academia de la Lengua Vasca.
- LASWELL, H.D. 1948. «The Structure and function of communication in society», *The Communication of Ideas*, L. Brysonek editatua. New York: Institute for Religious and Social Studies (*Mass Communications* modu-

- ra berrinprimatua, W. Schramm editorea, Urbana: University of Illinois Press, 1960; halaber, *Sociología de la comunicación de masas II. Estructura, funciones y efectos* itzulia, M. de Moragas editorea, Barcelona: Gustavo Gili, 1985.
- SIEBERT, FRED, THEODORE PETERSEN, ETA WILBUR SCHRAMM. 1956. *Four theories of the press*. Chicago: University of illinois Press.
- WRIGHT, CHARLES. 1959. *Mass Communication*. New York: Random House (gaztelaniaz: *Comunicación de masas, una perspectiva sociológica*. Buenos Aires: Paidós, 1976; ikus, baita ere, M. de Moragas, *Sociología de la comunicación de masas*, 1985, op. cit.).
- ZABALETA URKIOLA, IÑAKI. 1997. *Komunikazioaren Ikerkuntzarako Metodologia*. Bilbo: Udako Euskal Unibertsitatea (UEU).
- . 2005. *Teoría, técnica e imagen de la información en televisión y radio: sistemas digitales y analógicos*. Barcelona: Bosch.
- ZUAZO, KOLDO. 1992. *I. Jardunaldiak Soziolinguistikaz*. Bilbo: Bilboko Udala.

KARRAPE IRRATIAN EUSKALKIEN ERABILERA

Arantxa Iparragirre

Tokian tokiko euskalkiek beren garantiza dute inguru, eskualde edo herri horren hizkeraren nortasuna finkatzeko balio behar dutelako.

Leitza bezalako herri euskaldunean irratian bertako euskalkia erabiltzea premiazkoa dela uste dut, beti ere ahalik eta era naturalenean egiten bada. Euskalkien erabilera bermatu egin behar dugu kolaboratzaile herritarrekin jardunean ari garenean edota bertako entzulegoarekin harremanetan ari garenean ere. Irratian gainera transmisio lana egin behar dugula iruditzen zait, bestela urte gutxira gure herriko gazteak ez dira jakitun izanen beren guraso edo aitona-amonon hizkera zeinen aberatsa den baloratzean. Esapide edo espresio asko galduz joanen da berez, poliki-poliki, Leitzako biztanlegoa aldatzen doan heinean.

NAFARROAKO EUSKAL KOMUNIKABIDEAK

Patxi Iñigo

1. ALDIZKARIAK

1.1. Euskara hutsean

Ttupi ttapa:

- 1981etik aitzinera
- Hamaboskaria
- 6.000 ale
- Esparru geografikoa: Bortziriak, Malerreka, Baztan, Urdazubi, Zugarramurdi, Sara, Senpere, Azkain, Leitza, Areso, Goizueta, Arano

Guaixe:

- 1995etik aitzinera
- Hilabetekaria / astekaria
- 4.000 ale
- Esparru geografikoa: Ziordiatik Irurtzuneraino

Laisterkan:

- 1998tik aitzinera
- Hiruhilabetekaria
- 1.100 ale
- Esparru geografikoa: Sakanako ikastetxeetan (6-12 urtekoentzat)

Gu geu:

- 1998tik aitzinera
- Hiruhilabetekaria
- 1.200 ale
- Esparru geografikoa: Sakana (12-18 urteko gaztetxoentzat)

Mailope:

- 1990etik aitzinera
- Hilabetekaria
- 1.300 ale
- Esparru geografikoa: Larraun, Betelu, Araitz

Marmari:

- 2000tik aitzinera
- Sei hilabetetik
- 900 ale
- Esparru geografikoa: Leitza

Xapo:

- 2002tik aitzinera
- Urtekaria
- 300 ale
- Esparru geografikoa: Goizueta

Pulunpe:

- 1998tik aitzinera
- Hiruhilabetekaria
- 1.300 ale
- Esparru geografikoa: Ultzama, Basaburua, Imotz, Lantz, Anue, Odieta

Karrika:

- Hilabetekaria
- 3.000 ale
- Esparru geografikoa: Iruñea

Axular:

- 1997tik aitzinera
- Hiruhilabetekaria
- 3.000 ale
- Esparru geografikoa: Burlata

Xuka:

- 2000tik aitzinera
- Hilabetekaria
- 750 ale
- Esparru geografikoa: Atarrabia

Nabarra:

- 2001etik aitzinera
- Hilabetekaria
- 4.000 ale (2.000 harpidedun)
- Esparru geografikoa: Iruñea, Nafarroa, EH

Entzun:

- 2002tik aitzinera (diseinu berria)
- Hilabetekaria
- 2.000 ale
- Esparru geografikoa: Nafarroa eta EH

1.2. Euskaraz eta ingelesez*The balde:*

- 2001etik aitzinera
- 15.000 ale
- Esparru geografikoa: Nafarroa eta EH

1.3. Gaztelaniaz eta euskaraz*Zer berri?:*

- 1997tik aitzinera
- Bihilabetekaria
- 70.000 ale
- Esparru geografikoa: Iruñerria, Estellerria, Zaraitzu, Agoitzerría, Longida...

Ibaialde:

- 2002tik aitzinera
- Hilabetekaria
- 6.000 ale
- Esparru geografikoa: Burlata, Atarrabia, Uharte

Txantrean auzolan:

- 1998tik aitzinera
- Hilabetekaria
- 6.000 ale
- Esparru geografikoa: Txantrea

Aldapa:

- 2000tik aitzinera
- Hilabetekaria
- 2.000 ale
- Esparru geografikoa: Alde Zaharra

Orbela (Ibaialde, Txantrean eta Aldaparekin batera banatzen den gehigarria):

- 2000tik aitzinera
- Hilabetekaria
- 15.000 ale

El Tuto: Agoitz*Mendixut:* Zaraitzu*Vivir en Barañain:* Barañain*Teatro-Antzerkia:* Antzerki Eskola*Ezkaba:* Antsoain*Barrios:* Donibane, Iturrama, Mendillorri, Mendebaldea, Azpilagaña...

- 55.500 ale

Arrotxapea: Arrotxapea*La Voz de la Merindad:* Tafalla*Sua:* Suhiltzaileena*La Verdad (Elizbarrutiko astekaria):*

- Nafarroako euskal eremuan 4 orrialde euskaraz

1.4. Egunkariak*Diario de Noticias:*

- Astean lau orrialde euskaraz

Diario de Navarra:

- Astean orrialde bat euskaraz

2. IRRATIAK

2.1. Euskara hutsean eta euskal eremuan

Xorroxin irratia:

- 1975etik aitzinera
- Esparru geografikoa: Baztan, Malerreka, Bertizarana, Bortziriak

Aralar irratia:

- 1991etik aitzinera
- Esparru geografikoa: Lekunberri, Larraun, Araitz, Betelu

Erran-Esan:

- 1998tik aitzinera
- Esparru geografikoa: Basaburua, Ultzama, Atetz, Odieta, Imotz, Anue, Lantz

Karrape:

- 1995etik aitzinera
- Esparru geografikoa: Leitza, Areso eta inguruan

Beleixe:

- 1999tik aitzinera
- Esparru geografikoa: Sakana (Ziordiatik Irurtzuneraino)

2.2. Euskara hutsean eta eremu mistoan

Euskalerrria irratia:

- 1988tik aitzinera
- Esparru geografikoa: Iruñerria eta inguruko eremu zabalagoan

2.3. Gaztelaniaz eta zetzobait euskaraz eremu mistoan

Radio de la Universidad de Navarra:

- Egunero ordu erdi bat euskaraz
- Esparru geografikoa: Iruñerria eta inguruko eremu zabalagoan

3. TELEBISTAK

3.1. Euskara hutsean eta euskal eremuan:

Xaloa telebista:

- 1997tik aitzinera
- Esparru geografikoa: Baztan, Bertizarana, Malerreka

Ttiti itapa telebista:

- 1998tik aitzinera
- Esparru geografikoa: Bortziriak, Malerreka, Bertizarana

3.2. Gaztelaniaz eta zertxobait euskaraz eremu mistoan:

Centro Regional de TVE:

- Albisteen bizpahiru minutuko laburpenak
- Esparru geografikoa: Nafarroa osoa

Canal 4:

- Albisteen laburpenak
- Esparru geografikoa: Iruñerria

C 6 Navarra:

- 21:00etan albisteak euskaraz (astelehenetik ostiralera, ordu erdiko saioa)
- Esparru geografikoa: Iruñerria

EUSKARA BATUA ETA EUSKALKIAK

ttipi-ttapan

*Pello Apezetxea,
Ttipi-ttapa Fundazioko burua*

EREMU GEOGRAFIKO, DEMOGRAFIKO ETA LINGUISTIKOA

Ttipi-ttapa erratean, bi hedabidez ari gara, edota hiru hedabidez ere erraten ahal dugu: *ttipi-ttapa* aldizkariak eta *ttipi-ttapa* telebistaz, batez ere. Horiez gain *ttipi-ttapa* duen Kulturkari izeneko lantegian ere euskarazko testuak idatzi eta argitaratzen direnez gero, egin nahi dugun azalpen eta azterketa honetan hori ere sartzen ahal dugu. Hori bai, ez dute hirurek lur-eremu eta giza-eremu bera betetzen, eta horren xehetasun batzuk azaltzea beharrezkotzat jotzen dut gaiaren ikuspegi egokia agertzekotan. Euskalkia, izan ere, lurralde jakin batean eta biztanlegoune jakin batean gauzatzen da.

ALDIZKARIA

1. *Ttipi-ttapa* aldizkaria dugu adinez eta luze-zabaleraz handiena, lehenago sortu eta lurralde zabalagoan hedatzen dena. 1981ean hasi bazen ere, 1990ean bilakatu zen hamaboskari, eta urte horretan hartu zuen oraindik ere nagusiki eusten dion eduki-egitura: herriz herriko berriak kontatzea. Honek eman dio, hain zuzen, eta neurri handianean, euskarazko irakurle ez zen herritar anitzen atxikimendua. Hainbatek aitortu duen bezala, *Ttipi-ttapa* da bere bizitzan euskaraz irakurri duen lehenbiziko testua, eta, anitzetan, bakarra. Gainera, aldizkaria dohainik banatu izan bada ere, irakurle anitzi posta gastuak ordaintzeko diru ekarpena eskatu zaio azkenaldian. Eta ia denek baiezkoa eman dute. 6.000 ale argitaratzen dira.
2. Esparru geografikoari dagokionez, Nafarroa Garaia ipar-mendebaleko eskualde diren Urdazubi, Zugarramurdi, Baztan, Bertizarana, Mallerreka, Leitzaldea (Leitza, Areso, Goizueta, Arano) eta Bortzirriak hartzen ditu, eta Lapurdiko Azkain, Sara eta Senpere. 35.000 inguruko biztanlegoa, denera, 1.200 km karratutan eta 41 biztanlegoan sa-

kabanatua. Populazio txikiko guneak dira, bada, erdiak baino gehiago 500 bizilagunera ailegatzen ez direnak. Eta orografia menditsuan kokatuak. Hau ere aipatu beharra da, badela zenbait herri hiru mila bizilaguneko kopurua gainditzen duena, eta erakartze eta eragite nabaria duena inguruko tikiengan.

3. Kokaera geografiko-linguistikoa. Koldo Zuazoren euskalki-sailkatzean, *Tipi-ttapa* aldizkariaren esparru ia osoko solaskera nafarreratzat jotzen du. Esparru ia osokoa diot, zeren eta Sara, Azkain eta Senperekoa lapurtera baita, Zuazok nafar-lapurtera deitzen diona. Baina Bortziriak eta Baztan Lapurdirekin mugakide direla behar dugu gogoan izan, eta, are gehiago, Zugarramurdi eta Urdazubi. Horregatik herri hauetako zenbaitetan ikusten da lapurteraren eragina. Baina baita gipuzkerarena ere, honekin mugakide diren Leitza, Areso, Goizueta eta Aranon.

TELEBISTA

Telebistak ezaugarri bereziak ditu, Aldizkariarekin konparatzen badugu.

1. 1998an lehen pausoak emana, *Tipi-ttapa* telebistaren zabalkunde-eremua txikiagoa da, Bortziriak, Bertizarana eta Malerrekako mugen barnekoa.
2. Horren ondorioz, kokaera geografiko-linguistikoa ere ez da Aldizkariarena bera. Lapurdiko herriek, Urdazubi-Zugarramurdi, Baztanek eta Leitzaaldeak ez dute-eta telebista-emisioaren seinalerik jasotzen.
3. Aldizkaritik bereizten duen bertze alderdia hizkera da. Aldizkarian idatzia, telebistan berriz ahozkoa, gehiena, behinik behin. Ahozkoan, idatzitakoa irakurri ere egiten da, berriei buruzko zenbait testu, errate baterako. Bertzetan, ordea, bat-bateko mintzaera izaten da, maiz eskaintzen diren elkarriketetan, adibidez.

KULTURKARI

Neurri ezberdineko testuak ekoizten ditu, kartelak, oroitzapen agiriak, liburuxkak, baina denak idatziak.

EUSKARA BATUAREN ETA EUSKALKIEN ERABILERA

*Tipi-ttapa*k egiten duen askotariko lanen arabera, zenbait berezitasun eta ñabardura agertarazi beharrekoak direla uste dut, idatzizko edo ahozkoa iza-

naren arabera, batez ere; baina baita hizkeraren esparruagatik ere, esparrua ez baita bera, lehen erran bezala.

1. *Tiipi-ttapak*, oro har, Euskaltzaindiak arautu eta agindutako bidea hautatu du, euskara batuarena: ortografia eta aditza, behinik behin, eta lexiko aldaerak ere bai, gehienetan. Hori horrela da, idatzizkoari begiratzen badiogu, Aldizkariari eta Kulturkariri, alegia. Eta horrela egin da Euskaltzaindiaren erabakiagatik, erabakia arrazoizkotzat hartu delako.

Dena den, aukeraketa horretarako erraztasunak ere izan dira. *Tiipi-ttapa*ko langile guztiak gazteak izan dira, eta gazteak dira, Batua erabakitzearen ondokoak. Ez ditu jasan hainbat tokitan eta taldetan izan ziren eztabaidak eta kasailak. Bertze aldetik, gure eremuko euskalkiak eta batuaren arteko aldea ez da handia, ez ulergarritasuna anitz zailtzeko modukoa, behinik behin. Bizkaierarekin edo zubererarekin konparatuta, errate baterako. Zailtasunak, batzuetan, hiztegitik sortzen dira, eguneroko solaskeran erabiltzen ez den izen bat edo bertze sartzen delako, idaztean batez ere.

2. Euskara batua bada ere nagusi, idatzian batez ere, bertako euskararen kutsua ez da falta, *bertze*, *ortziral*, *heldu* (etorri), *anitz solas*, *eginen*, *ahala* eta abarren erabilerak, eta hiztegiko bertze hainbatek adierazten duten bezala. Hori Iparraldekoen idatzietan oraindik gehiago ikusten da. Galdemodua da ea aski probetxatzen eta zaintzen diren euskalkien probetxagarriak eta aberasgarriak; lexikoaz gain, erranak edo esapideak. Euskaltzaindiak berak dienez, batuak eta euskalkiak elkarren osagarri eta aberasgarri izan behar baitute: (Lezama, 2004ko martxoaren 26a).
3. Euskara hedabideetan sartzea garrantzitsua da, euskararen erabilera bizitzan normalizatzeko. Eta euskarazko irakaskuntza, zer erranik ez. Baina egia da, hori gertatzearekin eta euskara batuaren formak eta arauak ematearekin hainbat eta hainbat zalantza gaineratuz ibili gara urte hauetan. Ziurtasunik ezak zenbaitetan lehengoa utzi, lehendik genekiena utzi eta era berriak eta hiztegi berria erabiltzera eraman gaitu. Batzuetan, herriko eta eskualdeko hitz egokiak utzi egiten ahal dira, ustezko idazkera hobe baten bila. Horrela, lexikoa galdu eta jendearendako ulergaitzago bihurtzen ahal dugu testua. Arrisku hori beti dugu gainean. Batua bai, bada; baina batuaren kontrako ez den bertakoari eutsiz. Nahiz eta beti ez den hain erraza hori betetzea.
4. Bertze aldetik, hedabideetan euskara ona erabiltzea ere hagitx garrantzitsua da. Behin eta berriz entzunez izugarri eragina baitu jendearengan. Telebista, irrati edo aldizkari nahiz egunkarian ikusten eta entzuten dena, jakitunen hizkeratzat hartzen du entzuleak eta ikusleak, hau da, hizkera ontzat. Hala ez bada ere beti. Behin baino gehiagotan ikusten da ongi mintzatzen dakien jende heldua, gurasoengandik jasotako

erran zuzena utzi eta komunikabidean entzundakoa bereganatzen. Berztetan eskolan dabilen haurrari aditutakoa hartzen duen bezala.

5. Telebistaren emisioetan gauza zerbait aldatzen da, zerbait, edo zenbaitetan franko. Ahoz eta bat-batean egiten diren saioretan, herrietako jendearekin elkarrizketak direla eta, bertako hizkera anitzez gehiago agertzen baita, bai telebistako langileen aldetik, baina herritar erantzule eta parte hartzaileen aldetik batez ere. Hor jasotzen dira gehienbat euskalkiaren berezitasunak.

BATU ETA EUSKALKI LANDUAK

1. Lehen erran bezala, hedabideek eragin azkarra dute, handia alegia, jendearen solaskeran, ahozko hedabideek bereziki. Horregatik, hedabideek erabiltzen duten euskara zuzena eta egokia izatearen garrantzia. Nola ziurtatu euskara ona? Jardueran profesional prestatuak sartuta, prestakuntza lantzen joanez. Horrek, ordea, esperientzia eta ikastaro bereziak eskatzen ditu, gauza zaila baliabideak urriak direnean. Herri hedabideetan nazio-hedabide eta diru publikoaz eraikitakoen maila lortzea pentsaezina da. Maila apalagoan ere erakunde publikoen diru-laguntzarik gabe ia-ia ez dira bizitzen ahal. Euskararen eta euskarazko alorrean gehienetan gertatu den eta oraindik ere gertatzen ari den bezala, ilusio, borondate eta bihotz handiko taldeari zor zaio *Ttipi-ttapan* sortzea eta, batez ere, aitzinera egitea, hainbertze zailtasunen gainetik. Eta talde barnean balio eta prestakuntza maila oneko zenbait kide, lehen nahiz orain, badirelako. Hurbiletik jarraitu eta zerbaitetan lagundu dugunok horren testigantza egin beharrean gaude.
2. *Ttipi-ttapan* euskara banaz bertze aski duina dela erranen nuke nik. Hala ere, ez dut ukatzen ahal badela beti zertan hobetu. Eta gai hori mahai gainean dago, eta eguneroko ardura da. Une honetan bertan bada programatua Baztango Udala, Bortzirietako Mankomunitatea eta Malerrekako Mankomunitatearen laguntzarekin, *Ttipi-ttapa*, *Xaloa* eta *Xorroxine*koen euskara hobetzeko ikastaro interesgarria. Baina ibilbide horretan ere diru-laguntza haundiagoak nahitaezkoak dira, eguneroko lana betetzeko jendea estu eta larri dabilen bezala ibili eta.
3. Bertze aldetik, autofinantzatzea litzateke, dudarik gabe, interesgarriena, hedabideak autonomia eta askatasunez jokatzeko. Eta hori errealtate bihurtzeko ahaleginak egitea merezi du. *Ttipi-ttapan* urrats handiak eman dira horretan, nire ustez, aldizkari eta kulturkarin batez ere. Telebistan bidea maldatsuago bilakatzen da, garestiago baita antolamendua eta lana, eta eskasagoak, berriz, diru iturriak.

4. Nafarroako Gobernuak, eta bertze zenbait erakundek, nolabaiteko interesa agertzen dute, bertako euskalkiez. Urte hauetan Nafarroako ahozko tradizio eta solaskeraz argitaratzen ari diren lanei eskaintzen zaien diru-laguntza dugu horren lekuko. Gero, ordea, zera ikusten dugu, ez dutela beharko luketen laguntzarik jasotzen, euskarazko lanetan ari diren euskal komunikabideek. Alderantzizkoa, bai, ikusten ari gara. Zerbait aipatu behar eta, *Ttipi-ttapa* aldizkariari subentzioa erdia baino gehiago ttikitu dio Nafarroako Gobernuak hondarreko urte hauetan: ia 50.000 eurotik 18.000ra.

Aipatu gabe ezin utzi bertze hau ere: martxoaren 12an onartu zuen Madrildo Gobernuak Tokiko Telebista Digitalen Plana, oraindik gauzatzekoa zena, eta bertan bortz eremu edo demarkazio aurrikusi ditu Nafarroa osorako. Bakoitzean gehienez ere launa telebista kanal digital izanen da, denetara hoge. Horietatik bat bakarrik ere ez euskara ofiziala den eremurako. Egun nekez bederen ari diren bi telebistek, *Xaloa* eta *Ttipi-ttapak*, ez dute digitalean emititzerik izanen, eta beraz, prest daukate dagoeneko heriotza agiria 2012rako, Nafarroako Gobernuak ez badu erremediorik jartzen, bistan da. Gainerakoan, ez batuak eta ez Nafarroako euskalkiek, ez lukete zereginik emanen etorkizuneko komunikabideetan.

Itxuraren arabera, interesa handiago dute agintedunek eta erakundeetako hainbat kultura arduradunek, hildako euskalki eta kulturaren oroitzapen politik eraikitzeko, nahiz eta garestiak izan, bizi diren hizkeren eta kulturen iraupena bermatzeko eta sendotzeko baino. Gaurko eta biharko gisako Jardunaldiak, ordea, hizkuntzaren bizitza hobeki ulertu eta osasuntsuago bilakatzen laguntzea dute helburu. Zein bertzela?

EUSKALKIAK ETA KOMUNIKABIDEAK

*Joseba Igarabide Huarte,
Xorroxin Irratiko eta Xaloa Telebistako
sortzailetariko bat*

Bertako edo Toki-Komunikabideek, kasu honetan irrati eta telebistek, herri ttikien egituraren deuseztatzea zailtzen dute. Herriek bizirik mantentzen laguntzeaz gain bere ongi izatea eta autoestima goratzea lortzen da baita.

Gure ohiturek, bizimoduak, kulturak, hizkuntzak, toki propio bat dute mundu globalizatu eta «uniformizatzaile» honetan; bertako hizkuntza diot eta euskaraz ari garenean bertako «euskalkie» da baita.

Euskalkia ahoz ahoko tradizioaren bidez iristen zaigu.

Euskerak jasotzen duen tratu txarraren ondorioz, batez ere Nafarroan, atzerakada izugarria eman du eta ez erabilpenean bakarrik, baizik eta herritarrek eta euskaldunek hainbat urtez jasotako mezuaz... «euskarak ez duela ezertarako balio». Mespretxu horren eraginez hainbat urtez hizkuntza etxeko txokoetara baztertua geratu da.

Euskeraren prestigioa eta berpiztea batuaren eskutik iritsi da, ondorioz euskalki erabiltzaileek (euskaldun zaharrek gehienetan) bigarren mailako hizkuntza delakoaren irizpide okerra eten gabe hedatzen dute.

Euskalkien aberastasuna eta prestigioa berreskuratu behar dugu, gehiago erabiliz... hor *Xaloa* Telebista, eta toki komunikabideek zer egina daukagu.

EUSKALKIAK ETA KOMUNIKABIDEAK

*Jean Haritschelhar,
euskaltzainburua*

Egun eta hemen Nafarroan zilegi bekit aldarrikatzea zer den Euskaltzaindiaren ikusmoldea euskalkiei eta euskara batuari buruz. Euskaltzainburu izanikan ere ez dut ahazten baigorriarra naizela eta argi eta garbi azaltzen dut Baigorriin naizelarik erabiltzen dudala hango euskalkia. Baina idazle gisa eta irakurle gehienek ulertzeko gisan, euskara batua da derabildana.

Badu orain mende laurden bat baino gehiago euskara batuaz arduratzen dela Euskaltzaindia, lehenbiziko urratsak eginez Arantzazuko kongresuaren (1968) eta Bergarako kongresuaren (1978) artean. Baina, denbora berean ez ditu sekula euskalkiak arbuia. Aitzitik, Bergarako kongresuaren ondotik kaleratu zuen orduko adierazpena, bere 5. puntuan honela diona:

euskalkiak eta tokian tokiko hizkerak aztertu eta landu behar direla uste du Euskaltzaindiak, ortografia eta hizkuntzaren azpiegitura zainduz.

Beharrezko adierazpena zeren eta maiz entzuten baitzen euskara batuaren alde eta euskalkien etsai bihurtu zela Euskaltzaindia. Denek badakite orain ez dela egia. Alabaina, nork egin du euskalkien alde Euskaltzaindiak egin duen baino gehiago? Nork publikatu ditu Bonaparte printzearen lan gehienak ez baldin bada Euskaltzaindia? Nork kaleratu ditu euskal aditzari buruz eta euskalkiak kontuan hartuz Pedro de Yrizar jaunak egin dituen azterketak ez baldin bada Euskaltzaindia? Nor sartu da sekula egin izan ez den ikerketa sakonean euskalkiei buruz, Hizkuntza Atlas bat agertu beharrean ez baldin bada Euskaltzaindia? Lan luzea, inkestak eginez 145 tokitan eta toki bakoitzeko leku-koari 2800 galdera eginez, baina helburu ederra erakusteko zer diren egiazki euskalkiak, zer den bakoitzaren eremua Euskal Herriko zazpi probintzietan. Euskara batuaren aurka zirenek ez dute holakorik egin beren xokokerietan murgilduak zirelaketz.

Baina, nahitaez Euskaltzaindiak ikusi zuen 1968an Arantzazuko kongresuan euskara batua beharrezkoa zela Euskal Herriarentzat euskaldun guztiak erabil zezaketena Bilbotik Mauleraino, ez zela hizkuntza utopikoa, are gutiago hizkuntza artifiziala, euskalkietan oinarritzen baitzen, euskalkiak ziren iturrietatik edaten zuela nasaiki eta haiei esker joritzen. Egun ager dadila garbi-

ki, batek (euskara batuak) ez dituela bertzeak baztertzen (euskalkiak), ez dela haien etsai bilakatu eta ez dituela batere ehortzi nahi. Egia erran, elkarrekin bizi daitezke euskara batua eta euskalkiak, elkarren ondoan, adiskidantza osoan, bakoitza bere eremuan. Adibidez, hartzen baldin badut Euskal Herriko prentsa, ez da dudarik gure egunkari bakarrak eta Euskal Herri osoan zabalitzen diren bertze astekari eta aldizkariak lehentasuna eman behar diotela euskara batuari, denek ulertzeko gisan; aldiz eremu mugatu batean hedatzen den prentsak balia dezake tokian tokiko hizkera, lehentasuna emanez hurbiltasunari. Gauza berbera gertatzen zaie bertze komunikabideei, irrati edo telebistei. Bakoitzak ukanen du bere hizkuntza politika ikusiz nori mintzatzen zaion eta nor mintzo den. Zazpi eremuetara bota behar den mezua euskara batuan joan da, mugatua den mezuak, aldiz, euskalkia baliatuko du.

Hauxe da erran nahi nuena eta argi izan dadila Euskaltzaindiak bultzatzen duen euskaldunen arteko lokarri den euskara batua ez dituela, denbora berean, arbuiatzen euskalkiak.